

KNJIŽNICE NA SLOVENSKEM V ZGODNJEM NOVEM VEKU

Razprava obravnava knjižnice na Slovenskem med koncem 15. in začetkom 19. stoletja, in sicer po glavnih tipih (cerkvene, zasebne in javne knjižnice) in podtipih (npr. knjižnice beraških redov, grajske in plemiške knjižnice, javne znanstvene knjižnice). Prikazani so razvoj, velikost, notranja ureditev, jezikovna sestava, uporabniki, pomen in ohranjenost najpomembnejših knjižnic.

Ključne besede: knjižnice, knjige, tisk, humanizem, reformacija, barok, razsvetljenje

1 Uvod¹

Knjižnice kot sistematično urejene zbirke knjig oziroma stavbe, prostori ali ustanove, namenjene zbiranju, hranjenju in izposoji knjig (Berčič 1991: 153; Dolinar 2004: 8), imajo na današnjem slovenskem ozemlju dolgo zgodovino. Prvič so se najbrž pojavile v času rimskega cesarstva, in sicer vsaj v skromnih oblikah – kot zbirke knjig. Čeprav nimamo dokazov, lahko domnevamo, da so v upravnih in verskih središčih, kot sta bili Petoviona (danes Ptuj) in Emona (danes Ljubljana), obstajale zasebne in krščanske zbirke, ki so vsebovale najprej v papirusovih zvitkih in pozneje v pergamentnih kodeksih dela grških in rimskih klasikov, Sveto pismo in razprave cerkvenih očetov. Tovrstne zbirke so morale propasti z zatonom zahodnorimskega cesarstva in naselitvijo Slovanov, v podobni obliki kot prej so lahko obstale le v bizantinskih mestih ob Jadranskem morju, na primer Justinopolisu (danes Koper).

¹ Prispavek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Literarnozgodovinske, literarnoteoretične in metodološke raziskave* (P6-0024), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Po sredini 8. stoletja so se nedvomno predvsem zbirke bogoslužnih knjig v latinščini pojavile v salzburških misijonskih postojankah, od koder je potekalo pokristjanjevanje Karantanije, na primer pri Gospe Sveti. V visokem srednjem veku so se začele skupaj s samostani proti notranjosti slovenskega etničnega ozemlja širiti tudi trdneje organizirane knjižnice (prim. Pirjevec 1940: 79). Nastajale so izključno v verskih in cerkvenoupravnih središčih, najprej v benediktinskih samostanih (npr. Šentpavel v Labotski dolini) in – veliko manj – pri škofijskih sedežih (npr. Krka), pozneje pa v kartuzijskih (npr. Bistra) in cistercijanskih samostanih (npr. Kostanjevica na Krki) (Berčič 2000: 101; Bahr 2009: 61). V poznem srednjem veku so še vedno nastajale predvsem samostanske knjižnice, na primer v kartuziji Pleterje, pojavile pa so se še grajske knjižne zbirke (o katerih sicer nimamo veliko podatkov), ki so jih oblikovale nekatere plemiške družine, med njimi Auerspergi na Turjaku (Žvanut 1987: 277; Reisp 1989: 40), in župnijske knjižne zbirke, denimo v Kranju in Mariboru (Pivec Stele 1971; Simoniti 1979: 52; Hartman 1992: 189).

Srednjeveške knjižnice in knjižne zbirke so bile razmeroma majhne, saj je bila izdelava rokopisne knjige dolga in draga. Nekateri samostani so imeli sprva le temeljne bogoslužne knjige, drugi več deset ali sto knjig. Med največjimi v Evropi je bila knjižnica v kartuziji Žiče, v kateri naj bi bilo leta 1487 približno 2.000 kodeksov, večinoma na pergamentu (Simoniti 1979: 52). Knjige so nastajale v domačih skriptorijih, kakršen je bil že v 12. stoletju v cistercijanskem samostanu Stična, ali pa so jih prinesli iz drugih samostanov. Shranjevali so jih na več mestih, na primer v armariju (leseni omari ali zidani vdolbini) ob križnem hodniku, kakršen je bil v Stični (Golob 1994: 22–26). V Stični se v 12. stoletju omenja tudi »armarius« Marold, prvi po imenu znani knjižničar na Slovenskem (Berčič 2000: 198). Z večanjem fondov so se pojavili posebni knjižnični prostori, ki so hkrati služili kot zakladnice – v Žičah nad zakristijo ob cerkvi (Mlinarič 2001: 408). Močno so prevladovala teološka dela v latinščini, proti koncu srednjega veka so se začele množiti tudi nemške knjige in posvetne vsebine (Pivec Stele 1971: 92–93).

Nova doba tako za cerkvene kot za zasebne knjižnice se je začela z izumom tiska s premičnimi črkami in uporabo papirja, ki sta pospešila in pocenila produkcijo knjig, s humanizmom in reformacijo, ki sta širila pisno in bralno kulturo, ter z rastjo cerkvene in posvetne uprave, ki sta zahtevali vedno več izobraženih administratorjev. Od konca 15. do začetka 17. stoletja so sicer knjižnice prizadeli in ponekod celo uničili turški vpadi, kmečki upori in verski nemiri, po protireformaciji in tridesetletni vojni pa so se razcvetele v okviru kozmopolitske baročne kulture. Pomemben napredek v smeri večje dostopnosti so prinesle nove – javne knjižnice. Naslednji mejnik v razvoju so v zadnjih treh desetletjih 18. stoletja zakoličili državni posegi v duhu razsvetljenstva, predvsem poddržavljanje samostanskih in drugih knjižnic ter ustanavljanje državnih univerzitetnih in licejskih knjižnic, v drugi četrtini 19. stoletja pa je veliko vsebinsko spremembo napovedalo postopno prodiranje slovenske nacionalne misli v zbirateljsko in nabavno politiko knjižnic.

Posameznim ohranjenim in neohranjenim knjižnicam, vrstam knjižnic in skupinam publikacij iz zgodnjega novega veka na Slovenskem je bila v zadnjih desetletjih posvečena vrsta monografij in prispevkov, nekatere pa so slabo raziskane ali povsem neraziskane, prav tako pogrešamo sintetično predstavitev celotne mreže knjižnic. Moj prispevek v glavnih potezah predstavlja razvoj, velikost, notranjo ureditev, jezikovno sestavo, pomen, uporabnike in ohranjenost teh knjižnic, in sicer po glavnih tipih (cerkvene, zasebne in javne knjižnice), znotraj njih pa po podskupinah (npr. knjižnice beraških redov, grajske in plemiške knjižnice, javne znanstvene knjižnice) in nekaterih pomembnih, vsaj delno ohranjenih predstavnicah (npr. minoritska knjižnica na Ptuju, Valvasorjeva knjižnica v Zagrebu in Semeniška knjižnica v Ljubljani), razvrščenih kronološko.²

2 Cerkvene knjižnice

2.1 Knjižnice kontemplativnih redov

Knjižnice kontemplativnih redov, predvsem kartuzijanov, cistercijanov in klaris, utemeljene že v srednjem veku, so se začele hitro večati z dotokom tiskanih knjig, najprej inkunabul (prvotiskov do leta 1500). Redovniki so se sicer še naprej posvečali tudi prepisovanju, saj je to spadalo med njihove dolžnosti (Mlinarič 2001: 387, 402), toda v knjižnicah so kmalu prevladali tiski. V nemirnem obdobju od poznega 15. do zgodnjega 17. stoletja je sicer precej knjižnic izgubilo velik del svojih fondov. Sledil je njihov zadnji vzpon, ki se je na zunaj običajno pokazal v reprezentančnih prostorih v baročnem slogu.

Knjižnica v Žičah je bila obnovljena, potem ko so samostan prizadeli turški vpadi, verska kriza, med katero so jezuiti v Gradec odpeljali najbolj uporabne knjige (Mlinarič 2001: 401), in kmečki upori, tako da je leta 1730 obsegala 2.600 del v 3.774 zvezkih, od tega več kot 110 kodeksov (Bahor 2009: 76). Tudi v Kostanjevici na Krki je bila knjižnica sprva v slabem stanju, saj je konec 16. stoletja vizitator tedanjemu opatu naročil, naj bolje poskrbi zanjo, leta 1641 pa je inventar zabeležil le 142 knjig. Pozneje so knjižnico uredili v prostoru, ki je bil opremljen s policami, lestvama, marmorno mizo in oblazinjenimi vrati ter okrašen s štukaturami in slikami. Leta 1786 je bilo tam shranjenih 1.900 del v 2.463 zvezkih (Berčič 2000: 199–200; Bahor 2009: 109). V Bistri je bila knjižnica prav tako v veliki meri na novo vzpostavljena po duhovni in gospodarski konsolidaciji po letu 1600. Ob ukinitvi samostana leta 1782 je bila v obokanem prostoru nad kapiteljsko dvorano in je obsegala vsaj 769 del v 1.153 zvezkih, večinoma v latinščini in nemščini ter

² Kompleksnih značajev nekaterih knjižnic ni mogoče označiti le z enim tipom. Semeniško knjižnico je mogoče opredeliti kot cerkveno (škofijsko) in javno (znanstveno) knjižnico, Glavarjevo kot cerkveno (župnijsko) knjižnico in knjižnico intelektualca, Valvasorjevo pa kot grajsko in plemiško knjižnico ter knjižnico intelektualca. Tipologija v prispevku se opira predvsem na okoliščine, ki so bile bistvene za ustanovitev ali oblikovanje knjižnic, in na značilnosti, ki so bile bistvene za značaj ali delovanje knjižnic, npr. javni dostop pri Semeniški knjižnici, institucionalnost pri Glavarjevi knjižnici ter individualnost in intelektualnost lastnika pri Valvasorjevi knjižnici.

s teološkimi, pravnimi, zgodovinskimi, geografskimi in medicinskimi vsebinami (Mlinarič 2001: 397, 402, 408, 412–414).

Vse tovrstne knjižnice so bile razformirane med razpuščanjem in podržavljanjem samostanov kontemplativnih redov v letih 1782–1787 in so se ohranile le v fragmentih. Cesar Jožef II. je njihove fonde namenil univerzitetnim ali licejskim knjižnicam v matičnih deželah, na primer v Ljubljani, Celovcu in Gradcu, še prej pa si je lahko Dvorna knjižnica na Dunaju izbrala najbolj dragocene rokopise in tiske. V državne knjižnice je bil vključen le manjši del nekdanjih fondov, saj so najprej razprodali duplikate, pozneje pa izločali knjige, ki so jih imeli za zastarele in neuporabne za šolstvo, med njimi liturgične in nabožne knjige. Večji del knjig in rokopisov je bil razprodan in je končal v razrezu v papirnicah (Mlinarič 2001: 410–412; Buchmayr 2004).

Med najbogatejšimi je bila stiška knjižnica. Po koncu srednjega veka je poleg še vedno prevladujočih verskih del pridobivala tudi dela s posvetnimi vsebinami, predvsem antičnih in humanističnih avtorjev. Prve inkunabule so prišle pred letom 1530. Leta 1576 je bilo v knjižnici 418 zvezkov z več kot 650 deli. Knjige so se še vedno hranile na več lokacijah, na primer v zakristiji, kapiteljski dvorani in samostanski šoli. Prenovo knjižnice je omogočil dober gmotni položaj opatije v drugi polovici 17. stoletja: v letih 1661–1680 je zbirko povečal in uredil opat Maksimilijan Mottoch, že prej pa je bila oblikovana njena značilna samostanska vezava – bel ali rjav usnjen hrbet s črno nalepko in zlatim napisom ter kartonaste platnice, prevlečene s temnorjavim marmoriranim papirjem. Okoli leta 1700 je opat baron Anton Gallenfels knjižnici namenil novo dvorano nad refektorijem, ki jo je dal s poprsji antičnih modrecev, njihovimi izreki in emblematičnimi prizori poslikati baron Frančišek Ksaver Taufferer, zadnji opat pred razpustom. Knjižnica se je bogatila z donacijami, na primer družine Zaulus. Gotovo so jo redno uporabljali pisci, ki so živeli v samostanu, med njimi kronist Pavel Pucelj in matematik, astronom in kartograf Janez Dizma Florjančič pl. Grienfeld (Glonar 1937; Mlinarič 1995; Bahor 2005).

Po razpustu samostana leta 1784 so v knjižnici popisali 1.784 del v 2.633 zvezkih. Knjige je leta 1790 z izjemo rokopisov, ki si jih je izbrala Dvorna knjižnica, prevzela Licejska knjižnica v Ljubljani. V njej, danes v Narodni in univerzitetni knjižnici, je po razprodaji duplikatov in »nekoristnih« knjig leta 1793 in 1794 ostalo najbrž nekaj nad 300 stiških knjig, vključno z inkunabulami. S ponovno vzpostavitvijo samostana leta 1898 je še enkrat zaživela tudi njegova knjižnica, ki hrani nekaj več kot deset knjig iz stare zbirke (Stefan 1907: 21; Glonar 1937; Golob 1994: 6; Bahor 2009: 100–109, 137–141, 233).

2.2 Knjižnice beraških redov

Nekatere knjižnice beraških redov, ki so bile utemeljene že v srednjem veku, na primer minoritske in frančiškanske, so se morale zaradi pretresov v 16. stoletju

vzpostaviti skoraj na novo in niso ohranile veliko starega gradiva, kapucinske knjižnice pa so bile sploh utemeljene šele v 17. in celo 18. stoletju. To ni pomenilo, da so jih sestavljali le tiski: redovniki so iz raznih razlogov, denimo poklicnih in ekonomskih, še vedno ustvarjali številne rokopise – tako izvirna dela kot prepise (prim. Ogrin 2011: 385–387; Ogrin 2017). Knjižnice beraških redov so kakor knjižnice kontemplativnih redov večje in bolj opremljene prostore dobivale šele v poznem 17. in v 18. stoletju.

Marsikatera knjižnica je bila razformirana pod Jožefom II., ki je ukinjal tudi samostane beraških redov, predvsem dominikancev, avguštincev in diskalceatov, v manjši meri celo frančiškanov in kapucinov. Tako je do konca 18. stoletja popolnoma propadla nezavarovana knjižnica v nekdanjem samostanu dominikank v Velesovem, ki so ga uporabljali kot vojaško bolnišnico (Bohinjec 1914: 19; Pivec Stele 1971: 91). Vendarle je preživela večina frančiškanskih, kapucinskih in uršulinskih knjižnic. Nove preizkušnje sta prinesla druga svetovna vojna (npr. nemško uničevanje kapucinske knjižnice v Krškem in frančiškanske knjižnice v Kamniku) in poveljno obdobje (npr. komunistična zaplemba križniške knjižnice v Ljubljani in propadanje frančiškanske knjižnice v Koprju) (Bahor 2009: 173, 177, 199; Miklavčič Pintarič 2018: 279–280). Zaradi številnih preurejanj, selitev, nesreč, vojn in političnih sprememb se tovrstne knjižnice običajno niso ohranile v neokrnjeni obliki, večinoma tudi ne v prvotnih prostorih in omarah. Ena redkih knjižnic, ki je ostala na mestu z izvirnim baročnim pohištvom (čeprav delno rekonstruiranim), je nekdanja kapucinska knjižnica v Krškem (Bahor 2009: 199), danes del Valvasorjeve knjižnice Krško.



Slika 1: Kapucinska knjižnica v Krškem, danes del Valvasorjeve knjižnice Krško

Od minoritskih knjižnic se je najbolje ohranila ptujska, saj samostan pod Jožefom II. ni bil ukinjen. Čeprav segajo vsaj skromni začetki knjižnice gotovo v 13. stoletje, se ni od srednjeveškega fonda ohranilo nič. Nov prostor v drugem nadstropju minoritskega samostana na Ptuju je knjižnica dobila leta 1695, med baročno prezidavo kompleksa pod gvardijanom Gašperjem Dietlom (Remec 1933: 197). Katalog knjižnice iz leta 1774 navaja približno 932 del, katalog iz leta 1833 pa približno 1.627 knjig. Ta fond se je v veliki meri ohranil do danes. V njem prevladujejo knjige iz druge polovice 18. stoletja, v skladu s poslanstvom reda je največ biblij ter teoloških, pridigarških in katehetičnih knjig, veliko pa tudi filozofskih, medicinskih in naravoslovnih knjig. Dela o kmetijstvu so bila najbrž potrebna za upravljanje obširnih samostanskih posesti. Knjige so v glavnem latinske in nemške, slovenskih je malo, izstopajo pa trije tiski Trubarjevih prevodov Nove zaveze (1557, 1560, 1561), ki so jih morda redovniki potrebovali za pripravo pridig za okoliško slovensko prebivalstvo. Veliko je tudi drugih protestantskih del, ki so jih očitno brali z večjim zanimanjem kot v samostanih drugih beraških redov. Leta 1900 so del starejšega gradiva odpeljali v Joanneum v Gradec, zato pa je knjižnica brez večjih poškodb preživela nemško zasedbo samostana in bombardiranje cerkve (Emeršič 1989; Bahor 2009: 127, 145–146; Ditmajer 2020: 16–25). Od leta 1925 je nastanjena v baročni dvorani, ki prvotno ni bila namenjena knjižnici.

Pomembnejše frančiškanske knjižnice, ki so se ohranile do danes, so v samostanih v Ljubljani (Center), Novem mestu, Kamniku, Kopru, Nazarjah, Kostanjevici in Novi Gorici in pri Sveti Trojici v Slovenskih goricah. Največja je ljubljanska knjižnica, ki je najprej rasla v prvotnih poslopih samostana na današnjem Vodnikovem trgu. Glavnina fonda, ki je nastajal do 16. stoletja, je bila izgubljena med reformacijo in protireformacijo. Sodobno baročno knjižnico je utemeljil Žiga Škerpin, ki je dal zanj kot provincial med prezidavo samostana v letih 1734–1735 urediti nov, poslikan prostor. Za knjižnico je načrtno kupoval starejše in novejše knjige vključno z inkunabulami, še posebej, ko je pozneje kot redovni vizitator, generalni definitor in prokurator potoval po evropskih deželah. Dobro založena knjižnica je bila ključna za samostan, v katerem je od leta 1658 naprej potekal redovni študij teologije (Svoljšak 2009: 10–11).

Škerpin je zbral vsaj 1.669 naslovov v 2.672 zvezkih, celotna knjižnica pa je še z drugimi nakupi in darovi v šestdesetih letih 18. stoletja dosegla obseg več kot 4.000 zvezkov. Večino tedanjega fonda sestavljajo teološka, na primer liturgična, pridigarška in katehetična dela, vendar v primerjavi z drugimi frančiškanskimi knjižnicami izstopa veliko število pravnih, zgodovinskih in medicinskih del (Svoljšak 2009: 18–21; gl. tudi Dolar 2000: 437). Knjige iz tega obdobja so večinoma vezane enotno, v belo usnje, kakor je bilo pogosto v avstrijskih in nemških samostanih v dobi baroka, pa tudi pripadajoča ornamentika se navezuje predvsem na avstrijsko baročno knjigoveško tradicijo. Samostansko lastništvo knjig zaznamuje supralibros v obliki frančiškanskega grba, tiste, ki jih je za knjižnico kupil Škerpin, pa imajo še njegov tiskan ekslibris (Svoljšak 2009: 21, 25, 27; gl. tudi

Dolar 2000: 437). Knjižnica se je leta 1784 skupaj s frančiškanskim samostanom preselila v poslopja razpuščenega avguštinskega samostana na današnjem Prešernovem trgu, kjer je še danes (Bahor 2009: 157).

V 18. stoletju so bili najštevilnejša redovna skupnost na Slovenskem kapucini (Dolinar 2004: 180). Njihove knjižnice niso bile stare, v skladu z redovno zavezo ubožtvu niso bile v bogato okrašenih prostorih, vendar so se hitro razvijale. Najbolje so se ohranile v Škofji Loki, Krškem, Vipavskem Križu, Mariboru in Celju. Ker so se kapucini posvečali pastoralni med preprostim ljudstvom, so zbirali predvsem teološke oziroma nabožne knjige, med drugim izdaje in razlage Svetega pisma, asketična dela in pridigarske priročnike, manj pa posvetne vsebine. Knjižnice so morale biti na voljo vsem članom redovne skupnosti, ki so si knjige lahko izposojali in jih odnašali v svoje celice (Benedik 2009: 190–193; Bahor 2009: 132).

Najbogatejša je knjižnica v Škofji Loki, čeprav so začeli tamkajšnji samostan zidati šele leta 1706 in čeprav v njem ni delovala redovna šola. Knjižnica je gotovo zaživela kmalu, saj so kapucini knjige potrebovali za opravljanje svojega poslanstva, med drugim vodenje pasijonske procesije. Knjižnica je bila v skladu z navodili vodstva redovne province postavljena v obokanem prostoru, da je bila varnejša pred ognjem. Po letu 1740 jo je začel urejati gvardijan Joahim iz Kranja: po njegovem katalogu iz tega časa je bilo v samostanu na voljo 834 del v več kot 1.000 zvezkih. Največ je bilo pridigarskih priročnikov v nemščini in latinščini, pa tudi italijanščini in slovenščini. Knjižnica se je precej povečala po letu 1786, ko so vanjo prinesli knjige vključno s knjižničnim katalogom iz razpuščenega kapucinskega samostana v Kranju, nekaj knjig je prišlo še iz razpuščenih kapucinskih samostanov v Novem mestu in Ljubljani. Ker samostan sam po redovnih pravilih ni smel imeti denarja, je knjige zanj najbrž kupoval oskrbnik, veliko knjig, okrog tristo, pa so podarili dobrotniki, med njimi soustanovitelj samostana – loški glavar baron Jožef Anton Evzebij Halden. Konec 18. stoletja je knjižnica obsegala več kot 2.000 knjig. Kakor skoraj v vseh kapucinskih in frančiškanskih knjižnicah je bila tudi v škofjeloškem na voljo Dalmatinova Biblija (kar v dveh izvodih), ki so jo duhovniki potrebovali za pridiganje, poučevanje in pisanje v slovenščini. Knjižnica hrani dragocena rokopisna dela slovenskih kapucinov, med drugim *Škofje-loški pasijon* Romualda Štandreškega in pridige Ferdinanda Ljubljanskega (Ogrin 2011: 387–391). Leta 1935 so knjižnico preselili v nove prostore, kjer je starejši fond do leta 1800 s približno 5.000 zvezki postavljen kot muzejska knjižnica (Benedik 2009: 192–209; Bahor 2009: 205–209).

2.3 Knjižnice jezuitskega reda

V 17. in 18. stoletju so na Slovenskem rasle tudi jezuitske knjižnice, in sicer v kolegijih v Ljubljani, Celovcu, Gorici, Trstu in Mariboru. Knjižnice so bile bistvene za opravljanje najpomembnejših redovnih nalog, med katerimi je bila poleg teologije in pastore tudi vzgoja (prihodnje) katoliške elite oziroma inteligence v

okviru nižjih (gimnazijskih) in višjih (univerzitetnih) študijev. Po razpustu Družbe Jezusove in podržavljenju njenega premoženja leta 1774 so vse jezuitske knjižnice razformirali ter vključili v univerzitetne in licejske knjižnice (Dolar 1974: 13), kjer so se ohranile le delno. Tako so knjige jezuitskega kolegija v Mariboru, ki je od leta 1758 vključeval gimnazijo, prenesli v univerzitetno knjižnico v Gradcu (Hartman 1992: 191).

Bogato knjižnico je imel najstarejši jezuitski kolegij, ustanovljen leta 1596 v Ljubljani, pri katerem so začeli poleg gimnazije leta 1619 postopno vpeljevati teološke študije, leta 1704 pa so uvedli še popoln triletni filozofski študij. Leta 1604 in leta 1617 so v knjižnico vključili prečiščene dele protestantske knjižnice kranjskih deželnih stanov (Simoniti 1974: 28), poleg načrtnih nakupov pa so jo večale tudi donacije dobrotnikov in članov kolegija, na primer grofa Wolfa Engelberta Auersperga (Južnič 2005: 156) ter rektorjev barona Antona Erberga (Dolinar 2004: 180) in Žige pl. Lichtenberga (Dolar 1974: 9). Janez Ludvik Schönleben je kolegiju pred smrtjo daroval svojo knjižno zbirko vključno z rokopisi teoloških in pridigarških del (Deželak Trojar 2017: 173, 178, 204).

Leta 1774 je večino knjižnice uničil požar, ki je zajel nekdanji kolegij. Njenega obsega ne poznamo, glede na to pa, da so jo po tej nesreči ocenili na 12.000 goldinarjev, je bila precej velika. Za primerjavo: leta 1780 so Galetov grad v Zgornji Šiški prodali za 5300 goldinarjev (Dular 2009: 263). S pogorišča kolegija so rešili in popisali 637 knjig, ki so jih pozneje vključili v Licejsko knjižnico v Ljubljani (Pirjevec 1940: 81; Dolar 1974: 13–14), vendar so danes v Narodni in univerzitetni knjižnici še druge knjige z isto provenienco (Južnič 2005: 162). Ohranili so se rokopisni dnevniki in letopis kolegija, zgorela pa je večina drugih rokopisov, najbrž tudi arhiv dramskih besedil (Deželak Trojar 2020: 178). Na podlagi ohranjenih knjig je mogoče sklepati, da je imela knjižnica poleg teoloških del, med katerimi so bili številni pridigarški in pastoralni priročniki, zelo veliko zgodovinskih, matematičnih, fizikalnih in astronomskih del, največ seveda v latinščini, nato v italijanščini in nemščini (Dolar 1992: 190–191). Glavnina matematičnih in fizikalnih knjig je prišla v knjižnico že sredi 18. stoletja po zaslugi profesorja barona Bernarda Ferdinanda Erberga (Južnič 2005: 166–174; Južnič 2010: 67–74), dotok naravoslovnih in tehniških del pa je gotovo spodbudil tudi Gabrijel Gruber, ki je leta 1769 prevzel katedro za risanje, geometrijo, mehaniko in hidravliko (Dolar 1992: 191). Tiskana in rokopisna dela jezuitskih in drugih avtorjev v slovenščini, ki jih je knjižnica gotovo imela, so bila očitno uničena v požaru.

2.4 Škofijske in župnijske knjižnice

Knjižnice in knjižne zbirke so rasle tudi v drugih verskih središčih – pri škofijskih in župnijskih sedežih. Knjižnica je že leta 1478, samo sedemnajst let po ustanovitvi ljubljanske škofije, izpričana pri tamkajšnjem stolnem kapitlju (Simoniti

1979: 51–52). Pomembna knjižnica je na začetku 17. stoletja nastala v priljubljeni rezidenci ljubljanskih škofov v Gornjem Gradu. Utemeljel jo je škof Tomaž Hren, ko je združil knjižne zbirke svojih predhodnikov, med njimi Baltazarja Radliča in Janeza Tavčarja, prečiščen del knjižnice kranjskih deželnih stanov, zaplenjen leta 1617 v Ljubljani, in lastne knjige (Simoniti 1974: 18, 24–28; Dolinar 2004: 179–180; Južnič 2008b; Vidmar 2012: 239–240). Knjižnico je dopolnjeval s knjigami, ki so mu jih prinašali knjigotržci iz Benetk, Salzburga in Nizozemske. Poleg liturgičnih je kupoval predvsem glasbena in zgodovinska dela ter dela klasičnih avtorjev, lastništvo pa je pogosto zaznamoval s svojim ekslibrisom (Lavrič 1988: 28).

Leta 1655 je katalog gornjegrajske škofijske knjižnice, enega najstarejših ohranjenih na Slovenskem, sestavil Filip Terpin, generalni vikar ljubljanskega škofa. Tedaj je knjižnica obsegala približno 1.000 del, med katerimi je bilo posebej veliko razlag Svetega pisma, pridig, pravnih, polemičnih in zgodovinskih spisov ter del antičnih in humanističnih avtorjev. Knjig tedaj niso uporabljali le škofje, temveč z dovoljenjem tudi gojenci gornjegrajskega Marijinega kolegija – bogoslovnega semenišča, veliko pa si jih je od Terpina izposodil Schönleben (Simoniti 1974: 17–18; Južnič 2008a: 10; Deželak Trojar 2017: 185). Knjižnico, ki je konec 18. stoletja usihala, je leta 1798 prevzela Licejska knjižnica v Ljubljani (Stefan 1907: 43; Simoniti 1974: 24).

Župnijske knjižne zbirke so bile seveda manjše, vendar ne zanemarljive. Tako se že leta 1511 v sobi za duhovščino v mariborskem župnišču omenja skromna knjižnica (Hartman 1992: 189). Tovrstne zbirke so se večale med reformacijo. Vizitacija škofa Paola Bisantija v avstrijskem delu oglejskega patriarhata leta 1581 je pokazala, da je imel marsikateri duhovnik na Slovenskem pri sebi zbirko knjig, pogosto tudi protestantskih v slovensščini. Bisanti je večje število prepovedanih knjig na primer zaplenil in uničil v dolenskih župnijah Šentrupert, Mirna Peč, Kočevje, Ribnica, Krka in Šmarje (Gruden 1907: 60, 64, 133, 136, 138). Župnijske knjižne zbirke so začele ponovno rasti med katoliško obnovo. Ena redkih ohranjenih baročnih je v župnišču v Veliki Nedelji: sestavlja jo več kot sto del, večinoma pridigarski in pastoralni priročniki in druga nabožna dela v latinščini in nemščini iz 17. in 18. stoletja. Knjižnico so uporabljali župniki in kaplani v tej starodavni župniji nemškega viteškega reda.

Izjemna pa je poznobaročno-razsvetljenska knjižnica Petra Pavla Glavarja v Komendi, ki se ni ohranila le z izvornim fondom, temveč tudi s knjižnimi omarami in drugo opremo. Glavar, župnik in zakupnik posestva malteškega viteškega reda v Komendi, je v prizadevanjih za boljšo versko in splošno izobrazbo ljudstva leta 1750 ustanovil poseben beneficij za vzdrževanje tretjega duhovnika v župniji. Zanj je leta 1752 zgradil beneficijsko hišo s posebno sobo za knjižnico v nadstropju. Pri knjižnici je skrbno načrtoval vsako podrobnost, med drugim obok, železna vrata in polkna, ki ščitijo knjige pred ognjem, vlago in vlomom, delovno mizo, zaradi izkoriščenja prostora vdrelano v knjižno omaro, in nišo za oltar. Knjige je nakupil

sam, podarili pa so mu jih tudi drugi, med njimi njegov oče baron Peter Jakob Testaferrata in prijatelj Martin Jebačin, novomeški prošt. Glavarjev fond vsebuje približno 1.400 knjig, večinoma iz 18. stoletja. Lastnik jih je cenil na 2.000 goldinarjev, skoraj toliko, kolikor ga je stala zidava beneficijske hiše. Prevladujejo teološke vsebine, v skladu z ustanoviteljevim vsestranskim zanimanjem in delovanjem pa so prisotna tudi gospodarska, pravna, filozofska, medicinska in geografska dela, večinoma v latinščini in nemščini, le dve v slovenščini. Veliko knjig je vezanih v gladko rjavo usnje in zaznamovanih z ekslibrisom Glavarjevega beneficija. Skrb za knjižnico je prevzel Glavarjev posinovljenec in beneficiat Jožef Tomelj, ki je leta 1778 sestavil popoln seznam knjig (Demšar 1977; Peterlin 1999).



Slika 2: Knjižnica Petra Pavla Glavarja v beneficijski hiši v Komendi

3 Zasebne knjižnice

Zasebne knjižnice so se med seboj zelo razlikovale po velikosti, vsebini in funkciji, ki so bile odvisne od statusa, finančnih zmožnosti in zanimanj lastnikov. Večinoma se niso ohranile v prvotni in celoviti obliki iz zgodnjega novega veka, saj so bile najpogosteje slej ko prej (še za življenja ali po smrti prvega lastnika ali po več generacijah) razdeljene ali razprodane, velikokrat pa uničene v nesrečah, posebej požarih, in včasih celo namerno, med protireformacijo in revolucijo. Ohranile so se le v primeru, da so bile po donaciji, prodaji ali zasegu vključene v trajnejše

cerkvene ali državne knjižnice, vendar so tudi vanje prišle vsaj nekoliko okrnjene, poleg tega pa jih tamkajšnji knjižničarji nikoli niso shranili kot *corpus separatum*, temveč so jih razporedili po obstoječih fondih in marsikatero knjigo kot dvojnico, nekoristno ali celo škodljivo izločili (prim. Simoniti 1979: 55; Dular 2015: 27; Vidmar 2015: 35, 43). Zato je zasebne knjižnice pogosto mogoče raziskovati in rekonstruirati predvsem na podlagi njihovih katalogov, zapuščinskih inventarjev po smrti lastnikov, prodajnih popisov, inventarjev knjižnic, v katere so prišle sekundarno, in cerkvenih vizitacij (Žvanut 1987: 277; Potočnik 2013: 29; Dular 2015: 19–21; Ručigaj idr. 2019: 125).

3.1 Grajske in plemiške knjižnice

V zgodnjem novem veku je skoraj vsaka grajska stavba in plemiška hiša v mestu pridobila večjo ali manjšo knjižno zbirko, ki je največkrat nastajala več generacij. Knjige so bile pomemben del inventarja in okrasa plemiških bivališč, zato so njihovemu videzu pogosto posvečali posebno pozornost, na primer z oblikovanimi ekslibrisi in enotno vezavo. Še v 17. stoletju so jih sicer marsikje shranjevali v skrinjah, ne le v specializiranih knjižnih omarah (Štuhec 1995: 81–82). Bolj zavzeti zbiralci in bralci so oblikovali večje knjižnice, nameščene v posebnem, reprezentančnem prostoru ter popisane in urejene s katalogom, na primer v dvorcu Smlednik. Plemiških knjižnih zbirk niso uporabljali le lastniki in družinski člani, ampak tudi sorodniki, prijatelji (Žvanut 1994: 160–161; Dular 2012: 530–532, 535) in izbrani učenjaki.

V 16. stoletju je postala knjiga za plemiče duhovna potreba in sredstvo za izobrazbo. Plemiške knjižne zbirke so bile sprva sestavljene iz nekaj desetih knjig. Večino je vsaj do leta 1628, ko je cesar Ferdinand II. notranjeavstrijskemu plemstvu ukazal spreobrnitev h katoliški veri ali izselitev iz njegovih dežel (Kočevar 2020), zaznamoval protestantizem. Precej veliko zbirko, z 89 naslovi v 111 zvezkih, je imel ob svoji smrti leta 1614 na gradu Luknja v lasti Franc Gall (Žvanut 1994: 160–162). Iz bogate knjižnice barona Jurija Khisla na gradu Fužine pa si je med letoma 1582 in 1584 izposojal knjige humanist Nikodem Frischlin, ko je pisal nove učbenike za ljubljansko stanovsko šolo (Dular 2012: 527). V zbirkah so prevladovala latinske in nemške knjige, proti koncu 16. stoletja so bile vse pogostejše italijanske, od katerih so bile mnoge kupljene na kavalirskem potovanju po Italiji. Slovenske knjige so bile v manjšini, vendar ne redke (prim. Južnič 2008a: 20) – precej jih je imel na primer na gradu Strmol na voljo Franc Jurij Rain, podpornik slovenskih protestantov (Žvanut 1987: 279, 281; Žvanut 1994: 160–162). Krištof Prager je ob smrti leta 1594 na gradu Gromberk poleg 26 nemških in 17 latinskih zapustil 3 slovenske knjige (Hartman 1992: 189). Med verskimi knjigami v tedanjih plemiških zbirkah so bile najpogostejše biblije, postile, zbirke pridig in pesmarice, med vse številnejšimi posvetnimi pa dela o medicini, zgodovini, pravu in gospodarstvu ter vedno bolj tudi leposlovna dela (Žvanut 1987: 279–281; Žvanut 1994: 160–162).

Plemiške knjižne zbirke so doživele zastoj v drugi četrtini 17. stoletja, ko jih je prizadela protireformacija (Žvanut 1987: 281–282), pa tudi posledice tridesetletne vojne. Po letu 1628 so najbrž mnoge protestantske knjige, posebej teološke, uničili ali zavrgli, marsikatero, ki so jih še naprej imeli za koristne, na primer filološke, pa ohranili (prim. Vidmar 2013: 202). Sredi 17. stoletja je imela vsaj nekaj knjig le polovica plemiških hiš, knjižne zbirke pa so štele v povprečju manj kot 30 knjig. V njih so bili dobro zastopani pravo, teologija in medicina. Med jeziki je še vedno prevladovala latinščina, ki sta ji sledili nemščina in italijanščina, proti koncu 17. stoletja je pridobivala veljavo francoščina, slovenščina pa je bila le šibko prisotna. Plemiške knjižne zbirke so se začele spet večati v drugi polovici 17. stoletja (Štuhec 1995: 82–85, 92–8, 103–111), ko se je z versko in politično stabilizacijo in kulturnim razcvetom povečal uvoz knjig, celo prepovedanih (Vidmar 2018: 16).

V tem obdobju je nastala Auerspergova knežja knjižnica v Ljubljani, ki v zenitu ni bila le največja plemiška knjižnica na Slovenskem, temveč tudi ena najbolj reprezentančnih knjižnic visokega plemstva v habsburških dednih deželah. Na podlagi starejše družinske zbirke sta jo ustvarila kranjski deželni glavar grof Wolf Engelbert Auersperg in njegov brat knez Janez Vajkard Auersperg, minister na cesarskem dvoru. Vrhunec razvoja je doživela med letoma 1655 in 1677, ko je umrl knez Auersperg, nato pa je lastniki niso več bistveno dopolnjevali, tako da se je do leta 1895 ohranila v prvotni poznorenesančni in zgodnjebaročni obliki (Reisp 1989: 40; Žargi 2002: 291; Ručigaj idr. 2019: 123, 143–144). V letih 1655–1663 jo je urejal Janez Ludvik Schönleben, ki je katalogiziral knjige in vanje vpisoval grofove ekslibrise (Deželak Trojar 2017: 135–139; gl. tudi Južnič 2007: 31, 35). Kmalu zatem so knjižnico prenesli v dve obokani dvorani v prvem nadstropju Knežjega dvorca, ki si ga je dal postaviti Wolf Engelbert Auersperg (Žargi 2002: 279, 282, 285–292). Leta 1668, ko so precej povečano knjižnico v novih prostorih preuredili in na novo popisali, je obsegala približno 3.310 naslovov, v skladu s sočasnimi bibliotekarskimi usmeritvami razdeljenih v več manjših (18) vsebinskih sklopov (Fagin Davis 1999: 197; Deželak Trojar 2017: 137; Ručigaj idr. 2019: 130).

Grof Auersperg je knjige kupoval v Benetkah, po knjigotrških posrednikih v Salzburgu in Frankfurtu ter tudi iz domačih zbirk (Reisp 1989: 41). Prevladovala so zgodovinska, politična, pravna in teološka dela, manj je bilo medicinskih, matematičnih in leposlovnih (Žargi 2002: 287–291; Dular 2015: 22), knjižnica pa je vsebovala tudi veliko zbirko rokopisov. Brata sta se zaradi svojih kariernih poti posebej zanimala za zgodovino in politiko habsburških dednih dežel (Fagin Davis 1999: 195, 200, 202, 205–212). Lastniki so knjige posojali družinskim prijateljem, na primer grofu Orfeju Strassoldu (Ručigaj idr. 2019: 132, 143), dostop do knjižnice pa omogočali raziskovalcem kranjske zgodovine, kot so bili Schönleben, Valvasor, Pohlin in Erberg (Reisp 1989: 37, 38; Deželak Trojar 2017: 138). Po potresu leta 1895, ki je poškodoval Knežji dvorec, so Auerspergi knjižnico preselili na grad Losensteinleiten v Zgornji Avstriji, po drugi svetovni vojni v Urugvaj, leta 1982 in 1983 pa so velik del knjig razprodali na dražbi v Londonu, tako da so

danes razpršene po javnih knjižnicah in zasebnih zbirkah po svetu (Reisp 1989: 43–45; Fagin Davis 1999: 196; Dular 2015: 22; Ručigaj idr. 2019: 140). Narodna in univerzitetna knjižnica, ki stoji na mestu Knežjega dvorca, je imela na začetku leta 2021 iz te zbirke 13 knjig, ki so prišle vanjo po različnih poteh, na primer kot darovi Auerspergov skozi ljubljansko jezuitsko knjižnico (Južnič 2007: 34–35; Ručigaj idr. 2019: 123) in kot načrtni nedavni odkupi, ki se bodo še nadaljevali.³

Čprav so plemiške knjižne zbirke v 18. stoletju doživljale obdobje rasti (Štuhec 2009: 255–256), so bile med njimi še vedno velike razlike tako v obsegu kakor v vsebini. Tako je Žiga Andrej pl. Gandin v dvorcu Hrib pri Predddvoru po smrti leta 1790 zapustil le približno 10 knjig večinoma nabožne vsebine (Dular 2012: 530), pravnik baron Janez Benjamin Erberg, umrl leta 1759, pa je imel v svojem stanovanju na ljubljanskem Starem trgu izjemno bogato knjižnico s 749 naslovi, v kateri so bila številna dela razsvetljenskih filozofov in literatov. Razmerja med jeziki v tovrstnih zbirkah so ostala podobna kot prej, le francoskih knjig je bilo veliko več (Štuhec 2009: 219, 255–256). Nadpovprečno velika, urejena in sodobna (razsvetljenska) je bila knjižnica v dvorcu Smlednik, katere lastnik in najbrž glavni stvaritelj je bil baron Frančišek Smledniški. Po popisu iz leta 1771 je imela 428 knjig s področja zgodovine, prava, leposlovja, teologije, ekonomije, filozofije in medicine, največ v latinščini in nemščini, pa tudi v francoščini in italijanščini. Knjige so bile enotno vezane v temnejše rjavo usnje, okrašene z zlato barvanimi vzorci, signirane in zložene v 22 knjižnih omar (Dular 1986; Dular 2012: 530–532). Konec 18. stoletja še povečano knjižnico so po drugi svetovni vojni zaplenili in raznesli, njene ostanke pa zažgali na dvorišču dvorca (Lazarini 2012: 741). Le manjše število knjig je prišlo v Narodni muzej Slovenije (Dular 1986: 16).

Skoraj vse grajske in plemiške knjižne zbirke, ki so se v svojem izvornem okolju še ohranile do konca prve svetovne vojne, so bile razprodane ali uničene v naslednjih treh desetletjih. Po razpadu Avstro-Ogrske je veliko plemiških družin zaradi nenaklonjenih političnih razmer in gospodarskih težav razprodalo svoje imetje vključno s knjigami: leta 1930 je prišla na dražbo velika knjižna zbirka grofov Szapáryjev iz dvorca Murska Sobota (Dular 2012: 533–534). V partizanskih požigih približno sto grajskih stavb med drugo svetovno vojno (Stopar 2012: 380–383) so bile uničene tudi tamkajšnje knjižne zbirke: tako je Zasavski bataljon Šlandrove brigade novembra leta 1943 požgal knjige v dvorcu Križ pri Kamniku baronov Apfaltrerjev (Vidmar 2013: 211). Preostale zbirke so po zaplembi komunističnih oblasti skozi Federalni zbirni center delno ali fragmentarno prišle v državne ustanove, večinoma v Narodno in univerzitetno knjižnico: med drugimi so leta 1945 v centru prevzeli približno 4.000 knjig baronov Codellijev iz dvorca Turn ob Ljubljani, leta 1947 pa približno 2.000 knjig grofov Attemsov iz dvorca Slovenska Bistrica (Kodrič Dačić 2000: 57). Ena redkih ohranjenih grajskih knjižnih zbirk, ki so nastajale (tudi) v zgodnjem novem veku, izvira iz dvorca Brdo pri Lukovici in je v lasti družine Kersnik (Dular 2012: 535).

³ Za podatek se zahvaljujem Sonji Svolfšak.

3.2 Knjižnice intelektualcev

Knjižnice intelektualcev, ki so imele večinoma značaj knjižnih zbirk, so se začele množiti v 16. stoletju. Mnoge so imele izrazito protestantski značaj: predikanti in protestantski učitelji, ki so na primer delovali pri špitalski cerkvi sv. Elizabete in v stanovski šoli v Ljubljani, so vsakodnevno uporabljali knjige, potreba po lastnih zbirkah pa je bila toliko večja, ker niso mogli obiskovati cerkvenih knjižnic, ki so bile v katoliških rokah, ker so pogosto potrebovali čisto določena (luteranska) dela in ker se je njim namenjena knjižnica kranjskih deželnih stanov vzpostavljala počasi. Nekatere zbirke so bile precej obsežne: tako je imel predikant Jernej Simplificij v lasti 113 publikacij, Jurij Dalmatin 225 del (Dular 2018: 133–135), ravnatelj stanovske šole Adam Bohorič pa kar 500 zvezkov ter 2.000 tiskanih in rokopisnih skladb. Povsod so prevladovale latinske in nemške knjige s humanistično in luteransko vsebino, vendar je bilo tudi precej slovenskih (Žvanut 1987: 278–279), saj so bili lastniki vpeti v njihovo nastajanje in uveljavljanje. Nekaj knjig iz zbirk slovenskih protestantov, na primer Lenarta Budine, Sebastijana Krelja, Dalmatina in Bohoriča, je večinoma skozi stanovsko ter po protireformacijskih zaplembah skozi gornjegrajsko in druge cerkvene knjižnice prišlo v ljubljansko licejsko, današnjo Narodno in univerzitetno knjižnico (Simoniti 1974: 26–27, 29–32).

V istem obdobju so knjige zbirali tudi katoliški humanisti, med njimi že v drugi četrtini 16. stoletja ljubljanski pravnik Jurij Zaulus st., katerega knjige je družina leta 1642 darovala knjižnici samostana Stična (Glonar 1937: 110; Simoniti 1979: 55). Med najbolj vnetimi bibliofili sta bila ljubljanski škof Peter pl. Seebach in njegov zakonski sin Janez Krstnik pl. Seebach, ki sta v škofijski rezidenci v Gornjem Gradu brala predvsem antične klasike, humaniste in juriste, precej manj teologe, in v iskanju knjižnih redkosti zbrala več kot 70 inkunabul (Simoniti 1974: 28–29, 32–37; Južnič 2008b: 20–24; Vidmar 2012: 238). Navdušen bralec je bil tudi pravnik Gašper Žitnik, profesor na dunajski univerzi in svetovalec notranjeavstrijske vlade v Gradcu, ki je imel v lasti vsaj blizu 100 del, kolikor jih je ohranjenih. Poleg pravne literature je kupoval še filozofske, zgodovinske, teološke, nabožne in literarne knjige, v katere se je rad podpisoval in pripisoval razne opombe (Simoniti 1974: 40–44; Južnič 2008b: 24–27; Svoljšak 2014). Najpozneje po Žitnikovi smrti leta 1585 je njegove knjige dobil nečak Tomaž Hren, ki jih je skupaj s svojimi shranil v Gornjem Gradu (Simoniti 1974: 29; Vidmar 2012: 237; Svoljšak 2014: 137). Knjige so v tem obdobju pogosto menjavale lastnike (Žvanut 1987: 278) in pri tem prehajale tudi versko ločnico (Simoniti 1974: 40; Vidmar 2012: 236–237). Velik del omenjenih zbirk katoliških intelektualcev je skozi stiško in gornjegrajsko prišel v današnjo Narodno in univerzitetno knjižnico.

Knjižne zbirke intelektualcev so začele – kakor druge knjižnice – očitno spet rasti po koncu tridesetletne vojne. Izjemno bogato knjižnico, toliko bolj za nižjega plemiča in gospodarsko ne preveč močno deželo 17. stoletja, je zbral Janez Vajkard Valvasor. Knjižnica je bila oblikovana kot izhodišče ambicioznih izdajateljskih in znanstvenih podvigov (Reisp 1983: 100, 101, 103; Potočnik 2013: 31), zato se ni

kranjski polihistor pri njenem dopolnjevanju oziral niti na stroške niti na cenzuro (Vidmar 2018: 29, 33–36, 42, 43–46, 49). Knjige so bile popisane in zložene v petih velikih in dveh manjših knjižnih omarah v dvorani v drugem nadstropju gradu Bogenšperk (Potočnik 2013: 31, 40), dopolnjevala pa jih je grafična zbirka. Tam ni študiral le lastnik, ampak tudi njegovi sodelavci, med njimi v letih 1676–1677 Pavao Ritter Vitezović (Reisp 1983: 113). Knjige so pokrivala vsa področja človeškega ustvarjanja, posebej številne pa so bile zgodovinske, geografske, potopisne, kartografske in matematične (Reisp 1983: 101; Magić 1995: 13–14). Ker je bil Valvasor velik ljubitelj nemške umetnosti, literature in kulture (Vidmar 2019: 267; gl. tudi Smolej 2011: 96), je knjige, ki so bile pisane predvsem v nemškem jeziku (Dular 2018: 135), večinoma pridobival iz nemških dežel, posebej iz glavnih knjigotrških središč Nürnberga in Frankfurta, vendar tudi iz Benetk, Amsterdama, Lyona, Basla in od drugod, najbrž iz Ljubljane. Precej jih je moral kupiti na svojih številnih potovanjih in na dražbah (Reisp 1983: 101, 103; Magić 1995: 7–8; Dular 2002: 363; Dular 2012: 528, 531). Opremil jih je s heraldičnim ekslibrisom, ki mu ga je v dveh različicah izdelal bakrorezec Andrej Trost (Reisp 1983: 54, 102).

Zaradi dolgov, ki si jih je nakopal s pripravljanjem in izdajo *Slave vojvodine Kranjske* leta 1689, je bil Valvasor prisiljen prodati večino svojega imetja vključno s knjižnico in grafično zbirko, vendar je zadržal približno 100 najljubših in najbolj potrebnih, posebej geografskih, matematičnih, tehničnih in zgodovinskih knjig (Reisp 1983: 106, 115, 129, 268; Dular 2002: 263; Potočnik 2013; Dular 2015: 21). Po letu 1690 je knjižnico očitno kupil zagrebški škof Aleksandar Ignacije Mikulić, tako da je danes v večjem delu ohranjena v Metropolitanski knjižnici v Zagrebu (Magić 1995: 7; Potočnik 2013: 30), kjer je evidentiranih 2.630 naslovov (Gostiša 1995).

Bibliofili so bili mnogi člani ljubljanske Akademije operozov, ki pa so knjige drugače kot Valvasor zelo radi kupovali v italijanskih mestih, posebej v bližnjih Benetkah, najprej med študijem, nato na obveznem kavalirskem potovanju ter še na poznejših obiskih Apeninskega polotoka (Vidmar 2019: 268–269). Prvi predsednik akademije, ljubljanski stolni prošt Janez Krstnik Prešeren, je veliko knjig kupil v poznih sedemdesetih in osemdesetih letih 17. stoletja v italijanskih, francoskih in nemških deželah, ki jih je obiskoval kot študent ter nato kot vodja knjižnice in diplomat salzburških nadškofov. Zaradi službenih dolžnosti in poklicnega zanimanja je zbiral predvsem dela s področja cerkvenega prava in cerkvene zgodovine (Smolik 1994), kar je med drugim vključevalo protestantske knjige (tudi v slovenščini) in dva izvoda korana, za razvedrilo pa si je priskrbel celo francoske in italijanske erotične romane in novele (Vidmar 2012). Knjige je opremil z ekslibrisom, ki mu ga je izdelal salzburški in ljubljanski tiskar Janez Krstnik Mayr. Poznejši predsednik akademije, deželni fizik in zdravnik evropskega slovesa Marko Gerbec, ki je doštudiral v Padovi in Bologni, je zbral 480 medicinskih del in približno 80 del z drugimi vsebinami (Pintar 1963: 6; Smolik 1994: 66). Velik del zbirk Prešerna, Gerbca in drugih operozov se je ohranil v Semeniški knjižnici v Ljubljani.

Zbiranju knjig tako za lastno izobrazbo kot za javno dobro so ostali predani tudi nasledniki operozov v vrhu ljubljanske škofije. Njihovi knjižni nakupi so večinoma temeljili še v baročnem svetu, njihove donacije pa so delno že usmerjale razsvetljenske reforme pod Marijo Terezijo. Bibliotekar Frančišek Jožef Thalmainer je svojo zbirko pred smrtjo leta 1768 vključil v cerkveno Semeniško knjižnico, katere vodja je bil (Smolik 1980), generalni vikar Karel pl. Peer, ki je v zadnjem življenjskem obdobju za državo opravljal cenzuro verskih del, natisnjenih v Ljubljani, pa je svojo zbirko po smrti leta 1776 že zapustil državni ustanovi – nastajajoči Licejski knjižnici v Ljubljani (Svoljšak in Kocjan 2017: 85). Njegova zbirka je ob prevzemu leta 1778 obsegala 1.022 del v 2.019 zvezkih, predvsem teološka dela, dela grških in rimskih klasikov, geografska, zgodovinska in filozofska dela ter stare ljubljanske tiske (Kidrič 1935). Nekaj knjig vključno z Dalmatinovo Biblijo (Vidmar 2012: 243) je bilo vendarle podarjenih Semeniški knjižnici (Smolik 2013).

Zbirka ljubljanskega škofa grofa Karla Janeza Herbersteina, enega največjih privržencev cesarja Jožefa II. v habsburški monarhiji in Cerkvi, pa je bila že v vseh pogledih prežeta z razsvetljenstvom, posebej z reformnim katolicizmom. Škof je zbiral predvsem različne izdaje Svetega pisma in cerkvenih očetov, obredne knjige, janzenistična in druga teološka dela, v manjši meri tudi sodobna filozofska, zgodovinska, naravoslovna in pedagoška dela. Med jeziki sta prevladovali latinščina in francoščina, nemščina je bila šele na tretjem mestu. Škof je imel v lasti 6 novejših slovenskih knjig, med drugim dve Pohlinovi (Kidrič 1926b: 304–305; Dular 2009: 264–274). Knjige je posojal duhovnikom, posebej profesorjem in skupini prevajalcev pod vodstvom Jurija Japlja, ki ji je naročil nov prevod Svetega pisma v slovenščino (Kidrič 1926b: 309; Matjaž 2003: 361). Zbirka je leta 1788, ob razprodaji po škofovi smrti, obsegala več kot 1.365 knjig. Tiskar Janez Friderik Eger je takrat s knjigarnarjem Viljemom Henrikom Kornom v ljubljanskem semenišču organiziral avkcijo in zanjo natisnil katalog, prvi te vrste v Ljubljani. Vsaj nekaj knjig je nato prišlo v Semeniško knjižnico, katere delovanje je Herberstein zelo podpiral. Izklicna cena za celotno zbirko je znašala 1.322 goldinarjev (Dular 2009: 261–263, 275–276), izkupiček od prodaje pa je pokojnik namenil ljubljanski ubožni ustanovi (Dolinar 2007: 230).

Daleč najsodobnejšo in najvplivnejšo zasebno knjižnico na Slovenskem na prelomu iz 18. v 19. stoletje je ustvaril baron Žiga Zois. Zbirka je bila neposredno vpeta v lastnikova razsvetljenska prizadevanja za znanstveni, kulturni in gospodarski napredek Kranjske in v njegovo vodstvo slovenskega preroda. Knjige so bile shranjene v drugem nadstropju Zoisove palače na ljubljanskem Bregu. Veliko jih je bilo enotno vezanih v rjavo usnje z zlatim okrasjem, za kar so poskrbeli Andrej Klemens in drugi ljubljanski knjigovezi, presenetljivo pa niso bile zaznamovane z ekslibrisom, najbrž zaradi lastnikove znane skromnosti. Za knjige so v različnih obdobjih skrbeli baronovi tajniki Blaž Kumerdej, Jožef Schober, Jernej Kopitar in Jakob Zupan. Knjižnica je bila večkrat popisana (1782, 1804, 1821), posebej pa so popisali zbirko slovenskih, slovanskih in slavističnih knjig in rokopisov (1797,

1810). Leta 1823 je večji del Zoisove knjižnice za 7.000 goldinarjev odkupila država za Licejsko knjižnico v Ljubljani: danes je v Narodni in univerzitetni knjižnici identificiranih 2.296 naslovov v približno 5.000 zvezkih (Vidmar 2015: 39; Svoljšak in Vidmar 2019: 8–139).

Zois je knjige sprva iskal in kupoval sam, tudi v tujini, pozneje pa so mu pomagali njegovi sodelavci, na primer Kopitar na Dunaju. Nekaj knjig je pridobil iz zapuščin Linharta in Japlja, prav tako je kupoval na dražbah knjig iz razpuščenih kranjskih samostanov, denimo stiškega. Za iskanje starejših slovenskih knjig je zaposlil kmeta Antona Gubanca in Antona Korbiča. Njegovi glavni dobavitelji novejših knjig so bili ljubljanski in dunajski založniki in knjigotržci, med njimi Viljem Henrik Korn, Christian Friedrich Wappler in Carl Ferdinand Beck, vendar je knjige prav tako naročal iz Italije, Francije, Nizozemske in Velike Britanije. Njegovi naravoslovni in slavistični korespondenti kot Joseph Paul von Cobres, Déodat Gratet de Dolomieu, Josef Dobrovský in Giovanni Maria Appendini so mu knjige tudi podarjali (Svoljšak in Vidmar 2019: 23–33, 91–93).

V Zoisovi knjižnici je bilo odlično zastopano naravoslovje, predvsem mineralogija, geologija, botanika, zoologija in kemija, nekoliko manj uporabne znanosti kot rudarstvo, metalurgija, agronomija in inženirstvo. Dobro so bili predstavljeni tudi zgodovina, jezikoslovje in geografija, v okviru katere je bila obsežna zbirka potopisov. V manjši meri so bila prisotna dela leposlovja, metafizične filozofije, teologije in zgodovine umetnosti. Posebej je bila urejena zbirka slovenskih, slovanskih in slavističnih knjig in rokopisov. Skoraj pol knjig je bilo nemških, sledile so knjige v latinščini, francoščini, angleščini, slovenščini, italijanščini in raznih slovanskih jezikih. Med tedanjimi evropskimi zasebnimi knjižnicami je Zoisova izstopala po številu slovenskih in slovanskih del, med kranjskimi pa tudi po številu angleških del. Zois je sicer (z izjemo slovenskih in slovanskih knjig) večinoma kupoval sodobne knjige, saj jih je le dobrih deset odstotkov izšlo pred njegovim rojstvom (Kidrič 1929–1938: 205–690; Svoljšak in Vidmar 2019: 8–139).

Zois je knjižnico odpiral vsem zainteresiranim intelektualcem, tako domačim kakor tujim. Knjige je rad posojal in celo podarjal, predvsem članom svojega kroga, na primer Vodniku. V baronovi knjižnici ali vsaj s pomočjo njenih knjig so bila napisana temeljna dela slovenskega preroda, med njimi Linhartova zgodovina *Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreichs* (1788, 1791), Vodnikova *Velika pratika* (1795–1797) in Kopitarjeva slovnica *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark* (1808/1809) (Vidmar 2015: 41; Svoljšak in Vidmar 2019: 31–33, 131–133).

Zoisov mlajši sodelavec baron Jožef Kalasanc Erberg je na podlagi starejših družinskih knjižnih in arhivskih zbirk ter z vključitvijo še drugih zbirk, na primer Breckerfeldove, ustvaril najbrž najbogatejšo in najbolj urejeno zasebno knjižnico predmarčne dobe na Slovenskem (Uršič 1975: 208). Leta 1810 jo je prenesel iz svoje ljubljanske palače v двореc Dol pri Ljubljani, leta 1831 pa je dal zanjo

postaviti poseben paviljon, v katerem je bil tudi kabinet za kustosa njegovih zbirk. Načrt za neoklasicistično arhitekturo je zrisal furlanski stavbni mojster Francesco Coconi, personifikaciji pesništva in glasbe v nišah ob vhodu je izklesal tirolski kipar Martin Kirschner, kronogram nad vrati pa je sestavil Jakob Zupan (Uršič 1975: 208; Mušič 1961: 94, 103–105; Prelovšek 1997: 123, 127–129). To je najstarejša ohranjena, najbrž pa tudi prva samostojna knjižnična stavba na Slovenskem.

Knjižnica, ki je obsegala približno 6.000 enot, je bila večkrat popisana (1798, 1800, 1846), posebej pa so popisali zbirko kranjskih tiskov (Kidrič 1926a: 164; Uršič 1975: 207). Knjižnica je bila odprta za Erbergove goste oziroma druge ljubitelje, zanjo pa so občasno skrbeli njegovi pomočniki, v letih 1821–1823 Anton Rožič (Uršič 1975: 208). Del njenega fonda je bil še baročen, del razsvetljski, del pa se je oblikoval v predmarčni dobi (Južnič 2010: 59). Nova doba se kaže tudi v raznovrstni vezavi Erbergovih knjig, saj so se tedaj že uveljavljale serijsko vezane knjige, in v Erbergovem ekslibrisu v obliki pečata (Dular 2012: 531), ki je bil bolj praktičen od tiskanega ekslibrisa. Največja dragocenost knjižnice je bila zbirka kranjskih in s Kranjsko povezanih tiskov in rokopisov, v kateri so se na primer ohranili Trubarjeva pisma, letopis ljubljanskega jezuitskega kolegija, *Spominska knjiga ljubljanske plemiške družbe sv. Dizma*, slovenske protestantske knjige in slovenske pratike (Kidrič 1926b: 164–166; Uršič 1975: 208). Predvsem s pomočjo teh virov je Erberg leta 1825 napisal pregled kranjskega slovstva z naslovom *Versuch eines Entwurfes zu einer Literar-Geschichte für Crain*. Leta 1880 je Kranjska velik del Erbergove knjižnice odkupila za Deželni muzej za Kranjsko, današnji Narodni muzej Slovenije, kjer je še danes (Dular 2015: 23).

4 Javne knjižnice

V zgodnjem novem veku se je na Slovenskem pojavil nov tip knjižnice, ki ga je sicer poznala že antika, ponovno pa sta ga obudila humanizem v italijanskih in reformacija v nemških deželah: javna knjižnica. Glavna značilnost javnih knjižnic, ki so imele zelo različne ustanovitelje, lastnike in namembnosti, je bila splošna dostopnost javnosti, kar je pomenilo obiskovalce ne glede na njihov stan, in brezplačnost (Smolik 1975: 3; Gargan 1997; Berčič 2007: 15). Tovrstna javnost je bila sicer dejansko omejena na maloštevilne kroge pismenega prebivalstva, tj. na družbeno in intelektualno elito (Vidmar 2008: 197–198), kljub temu pa so bile javne knjižnice velik dosežek za stanovsko urejeno družbo.

4.1 Stanovska knjižnica

Za prvo javno knjižnico na Slovenskem tradicionalno velja knjižnica kranjskih deželnih stanov v Ljubljani (Pirjevec 1940: 80; Reisp 1983: 33; Dolinar 2004: 180), čeprav viri kažejo, da se ni mogla razviti v organizirano ustanovo in je ostala na ravni knjižne zbirke (Dimitz 1875: 321; Simoniti 1974: 25–26; Smolik 1975: 4).

Njeni oblikovalci so se najbrž zgledovali po mestnih knjižnicah, kakršne so na Luthrovo pobudo iz leta 1524 ustanavljali v protestantskih mestih Svetega rimskega cesarstva, na primer v Magdeburgu in Hamburgu (Berčič 2000: 17; Dolinar 2004: 140). Temeljni fond je prispeval Primož Trubar, ki je leta 1569 kranjskim deželnim stanovom in tamkajšnji evangeličanski Cerkvi podaril svoje knjige. Knjižnico, ki je bila namenjena predvsem protestantskim plemičem, pridigarjem in učiteljem, so nato dopolnjevali z nakupi knjižnih zbirk drugih predikantov, npr. Jerneja Simplicija in Jurija Dalmatina. Med zgodnjimi darovalci knjig je bil Matija Vlačić Ilirik in najbrž Lenart Budina. Rekatolizacija, ki se je začela leta 1598, knjižnice sprva ni prizadela. Deželni stanoviti so jo namreč hranili na varnem, v svoji hiši (Lontovž) na Novem trgu, in jo še naprej dopolnjevali, leta 1600 z odkupljenima knjižnicama Felicijana Trubarja in Jurija Klementa (Dimitz 1875: 321; Simoniti 1974) ter z luteranskimi knjigami, ki so jih prinašali meščani, da bi jih rešili pred protireformacijo (Valvasor 1689: II, 468). Knjižnica je najbrž obsegala več kot 1.500 knjig (Berčič 2000: 102) s teološkimi in humanističnimi vsebinami, ki so bile večinoma v latinščini in nemščini, v manjšem delu v slovenščini in drugih jezikih (Kidrič 1929–1938: 88; Simoniti 1974; Vidmar 2012: 240; Dular 2018: 133–135). Domačih knjig je bilo kljub temu razmeroma veliko, saj so v knjižnico prišle zaloge več slovenskih del, na primer izvodi Dalmatinove Biblije (Kidrič 1978: 149–161) in 141 izvodov drugih del, na primer pesmaric in postil, iz zbirke Felicijana Trubarja (Dular 2018: 141). Knjige so tudi izposojali, o čemer priča zadolžnica deželnega oskrbnika Jurija Khisla iz leta 1598 (Simoniti 1974: 25).

Toda protireformacija je kmalu segla tudi v Lontovž: leta 1604 in leta 1617 so deželnoknežje oblasti knjižnico zasegle in jo izročile jezuitom in škofu Hrenu. Novi lastniki so najbolj sporne knjige sežgali, ostale pa vključili v jezuitsko knjižnico v Ljubljani in škofijsko knjižnico v Gornjem Gradu. Nekaj knjig iz stanovske knjižnice je danes v Semeniški knjižnici v Ljubljani, kamor so prišle iz Gornjega Gradu z zamenjavo sredi 18. stoletja, še več pa se jih je ohranilo v Narodni in univerzitetni knjižnici, kamor so prišle iz jezuitske in gornjegrajske knjižnice (Simoniti 1974: 18, 24, 25, 28; Smolik 1975: 10; Vidmar 2012: 240).

4.2 Javne znanstvene knjižnice

Na povsem drugačni podlagi je bila utemeljena Semeniška knjižnica, ki ni bila le prva javna znanstvena knjižnica na Slovenskem, ampak tudi ena prvih te vrste v habsburških dednih deželah. 30. maja 1701 so ljubljanski škof grof Žiga Krištof Herberstein, stolni prošt Janez Krstnik Prešeren in stolni dekan Janez Anton Dolničar pl. Thalberg na pobudo Akademije operozov ustanovili Javno, današnjo Semeniško knjižnico v Ljubljani (Smolik 1975: 3–6). Akademija operozov, katere člana sta bila Prešeren in Dolničar, si je prizadevala za preobrazbo Ljubljane v regionalno kulturno središče po zgledu italijanskih mest, zlasti Rima in Benetk, zato je tudi svojo zamisel javne knjižnice navezala na antične in humanistične ideale, ki jih je povzdigovala italijanska renesančna in baročna kultura. Nova ustanova je

bila zasnovana kot sodobna javna znanstvena knjižnica, kakršne so bile Biblioteca Ambrosiana v Milanu ter Biblioteca Angelica in Biblioteca Casanatense v Rimu (Vidmar 2008: 198–199).



Slika 3: Semeniška knjižnica v Bogoslovnem semenišču v Ljubljani

Začetni fond so ji zagotovili ustanovitelji, ki so ji darovali svoje knjige, nemoteno delovanje pa sam škof Herberstein, ki je za plačo knjižničarja namenil glavnico 2.000 goldinarjev. Knjige so v naslednjih letih darovali še drugi operozi in stolni kanoniki, med njimi Marko Gerbec, Jurij Andrej Gladič in Janez Jakob Schilling (Smolik 1975: 7; Smolik 1994: 66; Vidmar 2008: 190–191). Ponekod v literaturi se pojavljajo napačne trditve, da naj bi bila Javna knjižnica ustanova Akademije operozov, da naj bi šele po zamrtju akademije postala last Cerkve in da naj ne bi nikoli bila »prava« javna knjižnica. V resnici je lahko akademija, ki ni imela na voljo lastnih sredstev in prostorov, prispevala le pobudo za javno knjižnico, ki jo je nato (kakor v številnih podobnih primerih v Italiji) ustanovila in vzdrževala Cerkev: Herberstein, Prešeren in Dolničar so ustanovno listino podpisali kot predstavniki lastnice – ljubljanske škofije (Vidmar 2008: 194–200). Knjižnici so sprva namenili sobo nad zakristijo stolnice, zaradi vse večjega dotoka knjig pa so v letih 1708–1710 po načrtih Carla Martinuzzija zanjo zgradili posebno dvorano v novem Kolegiju sv. Karla Boromejskega, današnjem Bogoslovnem semenišču

(Smolik 1959: 93). Leta 1721 je obok knjižnice poslikal severnoitalijanski slikar Giulio Quaglio, leta 1725 je kamniški mizar Jožef Bergant vanjo postavil knjižne omare, klopi, bralne pulte in mizo. Javnosti se je odprla kmalu zatem: v skladu z voljo ustanoviteljev je bila dostopna najmanj petnajst ur na teden (Smolik 1975: 7–8, 18–20; Smolik 1994: 65, 71; Vidmar 2008: 191). Do odprtja Licejske knjižnice v neposredni bližini je bila gotovo največja knjižnica na Slovenskem. Njena glavna dvorana, ki se je ohranila v izvirni baročni podobi vključno z večjim delom prvotnih fondov do sredine 19. stoletja, še danes hrani približno 7.000 zvezkov (prim. Smolik 1975: 14), tako da gre tudi za največjo in najpomembnejšo celovito ohranjeno knjižnico iz zgodnjega novega veka na Slovenskem.

Njena glavna naloga je bila vseobsegajoče zbiranje znanja za kranjske izobražence ne glede na stan, kar je bilo za operozo posebej pomembno, saj niso izšli iz vrst visokega plemstva, temveč iz nižjih plemiških, meščanskih in – kakor prošt Prešeren – celo kmečkih družin. Knjižnico je obiskoval velik del kranjske inteligence, najpogosteje stolni duhovniki in gojenci Karlovega kolegija, namreč bogoslovci in plemiški dijaki jezuitske gimnazije (Smolik 1959: 92–93, Vidmar 2008: 200). Ker je bila kot znanstvena knjižnica utemeljena predvsem na nadnacionalni humanistični tradiciji in baročni kulturi, čeprav tudi na kranjskem deželnem in ljubljanskem mestnem patriotizmu, so vanjo sprva prihajala zlasti teološka, zgodovinska, pravna in medicinska dela v latinščini in nemščini, v manjši meri v italijanščini in francoščini, zelo skromen pa je bil delež nabožnih in drugih knjig v slovenščini. Kljub temu je bila tudi prizorišče dogajanja, ključnega za slovensko književnost: po letu 1749 je bibliotekar Thallmayer v knjižnici hranil in prodajal izvode dveh Paglovčevih prevodov – Kempčanove *Hoje za Kristusom* in Scupolijeve *Svete vojske* (Steska 1904: 74–75), okoli leta 1784 pa se je v njej sestajala revizijska komisija za nov prevod Svetega pisma (Gruden 1916: 100), ki je imela tam na voljo vse potrebne biblijske izdaje.

Ker je bila Semeniška knjižnica cerkvena ustanova, ki v drugi polovici 18. stoletja ni več mogla dohajati hitrega napredka filozofije, naravoslovja in tehnologije, je začela Družba za poljedelstvo in koristne umetnosti, ustanovljena leta 1767 v Ljubljani, načrtovati novo, razsvetlensko javno knjižnico. Njeni člani, med katerimi so bili Glavar, Scopoli, Hacquet, Gruber, Kumerdej, Zois in Linhart, so sestavili bogato zbirko sodobne strokovne literature s 572 deli v 2.086 zvezkih, katere razvoj pa je prekinila razpustitev družbe leta 1787 (Stefan 1907: 20; Umek 2006; Vidmar 2018: 40, 41). Novo javno znanstveno knjižnico v Ljubljani je štiri leta pozneje ustanovila država.

Začetki Licejske knjižnice, danes Narodne in univerzitetne knjižnice, segajo v leto 1774, ko je Marija Terezija ostanke jezuitske knjižnice v Ljubljani namenila prihodnji javni knjižnici tamkajšnjega liceja (Berčič 2007: 17). Takoj so začele prihajati knjižne donacije razsvetljenih uradnikov in cerkvenih dostojanstvenikov, najprej barona Mihaela Amadeja Raigersfelda in Karla pl. Peera (Svoljšak, Kocjan 2017: 82–85), ki so želeli podpreti nastajajočo osrednjo kulturno ustanovo

v deželi. Prvi fondi so bili začasno spravljani v stavbi gimnazije pri cerkvi sv. Jakoba. Čeprav so začele leta 1782 pritekati še knjižne zbirke razpuščenih kranjskih samostanov, knjižnica ni zaživela zaradi pomanjkanja denarnih sredstev (Stefan 1907: 1–25; Berčič 2007: 17).

V letih 1788–1790 so deželni stanovi na predlog Antona Tomaža Linharta preuredili izpraznjeni frančiškanski samostan (na današnjem Vodnikovem trgu) ter v njem nastanili gimnazijo in licej s knjižnico. Ta je dobila prostore v drugem nadstropju novozgrajenega glavnega krila. Po formalni ustanovitvi 15. januarja leta 1791 pod cesarjem Leopoldom II. so jo sprva odpri profesorjem, študentom in gimnazijcem, po dokončani opremi knjižnične dvorane pa leta 1794 vsej zainteresirani javnosti. Ker je število študentov in drugih uporabnikov naraščalo, je bil obisk knjižnice zelo velik. Začetni odpiralni čas, štirinajst ur na teden, so razširili že čez nekaj mesecev. Do leta 1803 je bilo v knjižnični katalog vpisanih 9.282 del v 13.239 zvezkih (Stefan 1907: 17–38, 112–113; Berčič 2007: 18–20). V tem času knjige niso bile več tako drage zaradi cenejše proizvodnje papirja.

Knjižnica je imela razsvetljenski značaj, saj je pripadala mreži enotno zasnovanih univerzitetnih in licejskih knjižnic, ki jo je v prizadevanjih za boljšo izobrazbo elite in za razvoj empiričnih znanosti v sedemdesetih in osemdesetih letih 18. stoletja vzpostavila habsburška monarhija. Njeno ureditev je določila avstrijska Instrukcija za vse univerzitetne in licejske knjižnice iz leta 1778, ki je vsebovala obvezna navodila o razvrščanju, postavljanju in signiranju knjig, sestavljanju katalogov ter odprtosti in uporabi prostorov (Berčič 1978; Berčič 2007: 15–17). Ustanova je bila s tem samodejno vpeta v dominantno nemško kulturo avstrijskih in čeških dežel. Čeprav je prevzela tudi vlogo glavne javne knjižnice vojvodine Kranjske, ki jo je pred tem imela Semeniška knjižnica, je imela sprva prav malo slovenskih knjig. Njeni prvi fondi, v veliki meri sestavljeni iz starejših zbirk, so vsebovali največ nekaj odstotkov slovenskih knjig, nove knjige pa so bile večinoma nemške.

Nove slovenske knjige so začele stalneje prihajati po letu 1807, ko je Licejska knjižnica z dvornim dekretom dobila pravico do obveznega izvoda knjig, natisnjenih na Kranjskem, pozneje pa še pravico do drugih tiskovin. V letih 1810–1813 je imela celo pravico do obveznega izvoda tiskov s celotnega ozemlja Ilirskih provinc. Dotok je sicer naraščal počasi, ker so se tiskarne izmikale zavezi pošiljanja izvodov, vendar so te pravice Licejski knjižnici dale status najprej osrednje deželne in pozneje osrednje nacionalne knjižnice (Kodrič Dačić 1994: 8–16). Prva velika zbirka slovenskih, slovanskih in slavističnih knjig in rokopisov je prišla vanjo z nakupom Zoisove knjižnice. To pa še ni bilo znamenje slovenskega preroda v bibliotekarski politiki: baronove knjige so bile leta 1823 odkupljene predvsem kot pomembne za kranjsko deželno kulturo, v knjižnici pa so jih sprejeli kot nadvse potrebno dopolnilo naravoslovnega fonda (Stefan 1907: 62; Vidmar 2015: 37, 42–43). Licejska knjižnica je začela prve poteze nacionalnega značaja dobivati v letih 1830–1835 pod vodstvom Matije Čopa, ki je načrtno kupoval

knjige, pomembne za slovenski jezik, književnost in kulturo. Poleg Licejske knjižnice v Ljubljani sta na Slovenskem delovali še dve javni znanstveni knjižnici, ki sta se prav tako razvili iz podržavljenih jezuitskih knjižnic: študijski knjižnici v Celovcu in Gorici.

5 Sklep

V zgodnjem novem veku se je na Slovenskem – na temelju srednjeveških knjižnic – oblikovala trdna in gosta mreža knjižnic, ki je preživela težko obdobje od prvih turških vpadov in kmečkih uporov do konca protireformacije in tridesetletne vojne, se okrepila v dobi baroka in zagotovila neprekinjen razvoj knjižnične kulture do današnjega dne. Kakor drugod po Evropi jo je zaznamoval vzpon tiska, njena posebnost pa je bila razpetost med nemškim in italijanskim knjižnim trgom, med katerima si je počasi utirala pot slovenska knjiga. Še vedno so nastajale nove cerkvene knjižnice, vrhunec so dosegle grajske in plemiške knjižnice, vse številnejše so bile tudi knjižnice intelektualcev. Iz tega časa so najstarejši ohranjeni katalogi, že na pragu nove dobe pa je nastala najstarejša ohranjena samostojna knjižnična stavba. Ena najpomembnejših pridobitev je bila nova oblika knjižnice – javna knjižnica (zaradi vpliva Italije je bil zelo zgođen pojav javne znanstvene knjižnice), ki je odrazila in obenem pospešila širjenje kroga uporabnikov tovrstnih ustanov. Ta svetovljanska in večjezična skupina je poleg duhovnikov in plemičev vključevala vse večje število izobražencev nižjega rodu. Celotna mreža knjižnic je v veliko večji meri kot v srednjem veku vzgajala družbeno in intelektualno elito ter generirala lokalno književnost v latinskem, nemškem in vse bolj v slovenskem jeziku.

Na koncu zgodnjega novega veka, v dobi razsvetljenstva, je država zmanjšala število cerkvenih knjižnic, sekularizirane fonde pa je delno uporabila za državne javne knjižnice, delno zavrgla. Grajske in plemiške knjižnice so večinoma uničile družbene spremembe po prvi svetovni vojni ter revolucija med drugo svetovno vojno in po njej. Preostala, še vedno bogata knjižna dediščina zgodnjega novega veka je danes večinoma ohranjena v delujočih cerkvenih knjižnicah, Narodni in univerzitetni knjižnici, Narodnem muzeju Slovenije ter v drugih državnih knjižnicah in muzejih. Po celostni ohranjenosti ne le knjižnega fonda, temveč tudi izvirnega prostora in opreme, izstopajo Semeniška knjižnica v Ljubljani, Glavarjeva knjižnica v Komendi in kapucinska knjižnica v Krškem, med ohranjenimi zasebnimi knjižnicami pa so najpomembnejše Valvasorjeva, Zoisova in Erbergova.

Vir

Valvasor, Janez Vajkard, 1689: *Die Ehre dess Hertzogthums Crain*. Laybach, Nürnberg: Endter.

Literatura

- Bahor, Stanislav, 2005: Samostanske knjižnice na Dolenjskem: cistercijanska opatija Stična. *Rast* 16/1. 93–112.
- Bahor, Stanislav, 2009: *Skriti knjižni zakladi: pisna dediščina samostanskih in cerkvenih knjižnic v Sloveniji*. Ljubljana: NUK.
- Benedik, Metod, 2009: *Kapucinski samostan s cerkvijo Sv. Ane Škofja Loka*. Celje, Škofja Loka: Celjska Mohorjeva družba, Kapucinski samostan.
- Berčič, Branko, 1978: Razvoj slovenske nacionalne knjižnice. Berčič, Branko (ur.): *Zbornik Narodne in univerzitetne knjižnice 2*. Ljubljana: NUK. 23–34.
- Berčič, Branko, 1991: Knjižnica. Voglar, Dušan (ur.): *Enciklopedija Slovenije 5*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 153–158.
- Berčič, Branko, 2000: *O knjigah in knjižničarstvu: razvojne študije in analize*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. (BiblioThecaria 8).
- Berčič, Branko, 2007: Avstrijska bibliotečna instrukcija iz leta 1778 in ljubljanska licejska knjižnica. *Knjižnica* 51. 15–21.
- Bohinjec, Peter, 1914: *Velesalo (Velesovo): zgodovinski in cerkveni opis*. Velesalo: Župna cerkev.
- Buchmayr, Friedrich, 2004: Secularization and Monastic Libraries in Austria. Raven, James (ur.): *Lost Libraries: The Destruction of Great Book Collections since Antiquity*. New York: Palgrave Macmillan. 145–162.
- Demšar, Viktorijan, 1977: Glavarjeva knjižnica v Komendi. *Kronika* 25/3. 177–183.
- Deželak Trojar, Monika, 2017: *Janez Ludvik Schönleben (1618–1681): oris življenja in dela*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (Apes academiae 1).
- Deželak Trojar, Monika, 2020: Jezuitska dramatika in gledališče na Slovenskem. *Jezik in slovnstvo* 65/3–4. 167–182.
- Dimitz, August, 1875: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813: Dritter Theil: Vom Regierungsantritte Erzherzog Karls in Innerösterreich bis auf Leopold I. (1564–1657)*. Laibach: Kleinmayr, Bamberg.
- Ditmajer, Nina, 2020: Prepovedane knjige v samostanskih knjižnicah na Štajerskem v zgodnjem novem veku. Vidmar, Luka (ur.): *Cenzura na Slovenskem od protireformacije do predmarčne dobe*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (Apes academiae 3). 11–36.
- Dolar, Jaro, 1974: Med koncem in začetkom. Dolar, Jaro (ur.): *Zbornik Narodne in univerzitetne knjižnice 1*. Ljubljana: NUK. 7–16.
- Dolar, Jaro, 1992: Ob ostankih ljubljanske jezuitske knjižnice v NUK. *Jezuiti na Slovenskem*. Ljubljana: Teološka fakulteta, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove. (Redovništvo na Slovenskem 3). 189–192.
- Dolar, Jaro, 2000: Knjižnica frančiškanskega samostana v Ljubljani. Krajnc, Silvin (ur.): *Frančiškani v Ljubljani: samostan, cerkev in župnija Marijinega oznanjenja*. Ljubljana: Samostan in župnija Marijinega oznanjenja. 434–445.
- Dolar, France Martin, 2004: *Knjižnice skozi stoletja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. (BiblioThecaria 14).

- Dolar, France Martin, 2007: *Ljubljanski škofje*. Ljubljana: Družina.
- Dular, Anja, 1986: Knjižnica gradu Smlednik po katalogu iz leta 1771. *Kronika* 34/1–2. 15–32.
- Dular, Anja, 2002: Valvasorjeva knjižnica. Lozar Štamcar, Maja in Žvanut, Maja (ur.): *Theatrum vitae et mortis humanae: Prizorišče človeškega življenja in smrti: podobe iz 17. stoletja na Slovenskem/The Theatre of Human Life and Death: Images from the Seventeenth Century in Slovenia: razprave*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije. 269–294.
- Dular, Anja, 2009: Knjižnica knezoškofa Karla Janeza Herbersteina. Lozar Štamcar, Maja (ur.): *Predmet kot reprezentanca: okus, ugled, moč/Objects as Manifestations of Taste, Prestige and Power*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije. 259–299.
- Dular, Anja, 2012: Grajske knjižnice na Slovenskem. *Kronika* 60/3. 525–538.
- Dular, Anja, 2015: Problematika raziskovanja zgodovine zasebnih knjižnic – zanke in uganke. *Knjižnica* 59/3. 17–32.
- Dular, Anja, 2018: Antični avtorji na knjižnih policah kranjskih plemičev. *Keria* 20/1. 131–144.
- Emeršič, Jakob, 1989: Minoritska knjižnica. Mlinarič, Jože in Vogrin, Marjan (ur.): *Minoritski samostan na Ptuju 1239–1989*. Ptuj, Celje: Mohorjeva družba. 365–388.
- Fagin Davis, Lisa, 1999: Wolfgang Engelbert pl. Auersperg, bibliofil 17. stoletja. *Zbornik za umetnostno zgodovino* 35. 193–213.
- Gargan, Luciano, 1997: Gli umanisti e la biblioteca pubblica. Cavallo, Guglielmo (ur.): *Le biblioteche nel mondo antico e medievale*. Roma: Laterza (Biblioteca universale Laterza 250). 163–186.
- Glomar, Jože, 1937: Iz stare stiške knjižnice. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 18/3–4. 110–131.
- Golob, Nataša, 1994: *Srednjeveški kodeksi iz Stične: XII. stoletje*. Ljubljana: Slovenska knjiga. (Monumenta Slovenica 4).
- Gostiša, Lojze (ur.), 1995: *Bibliotheca Valvasoriana: katalog knjižnice Janeza Vajkarda Valvasorja*. Ljubljana, Zagreb: SAZU, Nacionalna i sveučilišna knjižnica.
- Gruden, Josip, 1907: Doneski k zgodovini protestantstva na Slovenskem. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 17. 1–15, 54–65, 121–140.
- Gruden, Josip, 1916: K drugemu slovenskemu prevodu sv. pisma. *Carniola* 7. 93–104.
- Hartman, Bruno, 1992: Knjige in knjižnice v Mariboru do marčne revolucije 1848. leta. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 63/1. 188–198.
- Južnič, Stanislav, 2005: Knjižničarji in knjige o matematičnih vedah v knjižnici ljubljanskega jezuitskega kolegija. *Knjižnica* 49/3. 155–182.
- Južnič, Stanislav, 2007: Knjige iz turjaške »knežje« zbirke v sodobnih slovenskih knjižnicah. *Knjižnica* 51/1. 27–49.
- Južnič, Stanislav, 2008a: Najstarejši ohranjeni knjižnični katalog na Slovenskem – 1. del. *Knjižnica* 52/1. 7–40.
- Južnič, Stanislav, 2008b: Najstarejši ohranjeni knjižnični katalog na Slovenskem – 2. del. *Knjižnica* 52/4. 7–37.

- Južnič, Stanislav, 2010: Erbergova dolska graščina, zibelka kranjskih znanstvenikov. Omerzu, Stane (ur.): *Iz dežele Jurija Vege: zbornik Občine Dol pri Ljubljani 2*. Dol pri Ljubljani: Občina. 49–105.
- Kidrič, France, 1926a: Erberg Jožef Kalasanc. Cankar, Izidor (ur.): *Slovenski biografski leksikon 2*. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka. 162–166.
- Kidrič, France, 1926b: Herberstein Karel Janez. Cankar, Izidor (ur.): *Slovenski biografski leksikon 2*. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka. 303–313.
- Kidrič, France, 1929–1938: *Zgodovina slovenskega slovstva: od začetkov do Zoisove smrti: razvoj, obseg in cena pismenstva, književnosti in literature*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Kidrič, France, 1935: Peer Karel. Lukman, Franc Ksaver (ur.): *Slovenski biografski leksikon 6*. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka. 278.
- Kočevar, Vanja, 2020: Patent cesarja Ferdinanda II. o spreobrnjenju ali izselitvi protestantskega plemstva notranjeavstrijskih dežel iz leta 1628: kritična objava in prevod. *Arhivi* 43/2. 381–426.
- Kodrič Dačić, Eva, 1994: Obvezni izvod na slovenskem ozemlju (1807–1945). *Knjižnica* 38/1–2. 7–22.
- Kodrič Dačić, Eva, 2000: Federalni zbirni center in njegov prispevek k dopolnitvi fondov Narodne in univerzitetne knjižnice. *Knjižnica* 44/4. 51–63.
- Lavrič, Ana, 1988: *Vloga ljubljanskega škofa Tomaža Hrena v slovenski likovni umetnosti*. Ljubljana: SAZU.
- Lazarini, Franci, 2012: Dvorec Smlednik in njegovi prebivalci v 20. in 21. stoletju. *Kronika* 60/3. 735–746.
- Magić, Vladimir, 1995: Knjižnica Janeza V. Valvasorja. Gostiša, Lojze (ur.): *Bibliotheca Valvasoriana: katalog knjižnice Janeza Vajkarda Valvasorja*. Ljubljana, Zagreb: SAZU, Nacionalna i sveučilišna knjižnica. 7–18.
- Matjaž, Maksimilijan, 2003: Prevajanje Svetega pisma v času škofa Herbersteina. Škulj, Edo (ur.): *Herbersteinov simpozij v Rimu*. Celje: Mohorjeva družba. (Simpoziji v Rimu 21). 357–366.
- Miklavčič Pintarič, Magda: Popis in cenitev premoženja ljubljanske komende ob za-plembi. Vidmar, Luka (ur.): *Križanke*. Ljubljana: Srednja šola za oblikovanje in fotografijo. 264–282.
- Mlinarič, Jože, 1995: *Stiška opatija 1136–1784*. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenska založba.
- Mlinarič, Jože, 2001: *Kartuzija Bistra*. Ljubljana: Družina.
- Mušič, Marjan, 1961: Erbergova parkovna kompozicija v Dolu pri Ljubljani. *Kronika* 9/2. 93–109.
- Ogrin, Matija, 2011: Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja. *Slavistična revija* 9/4. 385–399.
- Ogrin, Matija, 2017: O vlogi rokopisov v dolgem prehodu iz rokopisne v tiskano knjigo v slovenski književnosti. *Primerjalna književnost* 40/1. 43–58.
- Peterlin, Anda, 1999: Glavarjeva knjižnica. Škulj, Edo (ur.): *Glavarjev simpozij v Rimu*. Celje: Mohorjeva družba. (Simpoziji v Rimu 16). 207–214.

- Pintar, Ivan, 1963: *Dr. Marko Gerbec*. Ljubljana: SAZU.
- Pirjevce, Avgust, 1940: *Knjižnice in knjižničarsko delo*. Celje: Družba sv. Mohorja. (Znanstvena knjižnica 12).
- Pivec Stele, Melitta, 1971: Srednjeveške knjižnice v Sloveniji. *Knjižnica* 15/3–4. 87–97.
- Potočnik, Mitja, 2013: Valvasorjeva navezanost na nekatere svoje knjige ob koncu življenja. *Zgodovinski časopis* 67/1–2. 28–58.
- Prelovšek, Damjan, 1997: Ljubljanski stavbni mojster Francesco Coconi. *Acta historiae artis Slovenica* 2. 109–134.
- Reisp, Branko, 1983: *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Reisp, Branko, 1989: O nekdanji knjižnici knezov Auerspergov (Turjaških) v Ljubljani. *Zgodovinski časopis* 43/1. 37–47.
- Remec, Alojzij, 1933: K zgodovini prezidave minoritske cerkve in samostana v Ptuj ob koncu 17. stoletja. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 28/2–4. 189–198.
- Ručigaj, Luka, Monika Deželak Trojar, Anja Dular, Sonja Svolfšak, 2019: Katalogi in inventarji Auerspergove knjižnice kot pomniki njenega kulturnozgodovinskega pomena in razvoja skozi čas. *Ars et humanitas* 13/1. 123–150.
- Simoniti, Primož, 1974: Med knjigami iz stare gornjegrajske knjižnice. Dolar, Jaro (ur.): *Zbornik narodne in univerzitetne knjižnice* 1. Ljubljana: NUK. 17–48.
- Simoniti, Primož, 1979: *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Smolej, Tone, 2011: Knjižnica in bralec na Kranjskem (1670–1870) in slovenska literarna zgodovina. *Primerjalna književnost* 34/2. 95–105.
- Smolik, Marijan, 1959: Kako so zidali semenišče v Ljubljani. *Kronika* 7. 90–96.
- Smolik, Marijan, 1975: *Semeniška knjižnica v Ljubljani*. Maribor: Obzorja. (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 54).
- Smolik, Marijan, 1980: Thallmainer (Tolmajner) Frančišek Jožef. Gspan, Alfonz, Fran Petre (ur.): *Slovenski biografski leksikon* 12. Ljubljana: SAZU. 70–71.
- Smolik, Marijan, 1994: Janez Krstnik Prešeren in prva javna znanstvena knjižnica v Ljubljani. Gantar, Kajetan (ur.): *Academia operosorum: zbornik prispevkov s kolokvija ob 300-letnici ustanovitve*. Ljubljana: SAZU. 61–72.
- Smolik, Marijan, 2013: Knjižnica Karla Peera (1697–1776) v ljubljanski Semeniški knjižnici. Preinfalk, Miha (ur.): *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana: SD18, ZRC SAZU. <http://ezb.ijs.si/fedora/get/ezmono:sd18z11/VIEW/> (dostop 17. 6. 2021).
- Stefan, Konrad, 1907: Geschichte der Entstehung und Verwaltung der k. k. Studien-Bibliothek in Laibach. *Mitteilungen des Musealvereines für Krain* 20/1–3. 1–116.
- Steska, Viktor, 1904: Frančišek Mihael Paglovec. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 14. 46–67, 69–92.
- Stopar, Ivan, 2012: Slovenski gradovi – prezrta dediščina. *Kronika* 60/3. 379–390.
- Svolfšak, Sonja, 2009: Knjižna zbirka p. Žige Škerpina v ljubljanskem frančiškanskem samostanu. *Knjižnica* 53/1–2. 7–31.

- Svoljšak, Sonja, 2014: Gašper Žitnik in njegove knjige. *Ars et humanitas* 8/2. 131–148.
- Svoljšak, Sonja in Vidmar, Luka, 2019: *Knjižnica barona Žige Zoisa: središče razsvetljenske kulture na Slovenskem/Baron Sigismund Zois's Library: The Centre of Enlightenment Culture in Slovenia*. Ljubljana: NUK.
- Svoljšak, Sonja in Kocjan, Urša, 2017: Knjiga kot dar: darovalci in darovi v licejski oziroma Cesarsko-kraljevi študijski knjižnici v Ljubljani med 1774 in 1860. *Keria* 18/1. 81–96.
- Štuhec, Marko, 1995: *Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešeren: plemiški zapuščinski inventarji 17. stoletja kot zgodovinski vir*. Ljubljana: ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1995. (Studia humanitatis, Apes 1).
- Štuhec, Marko, 2009: *Besede, ravnanja in stvari: plemstvo na Kranjskem v prvi polovici 18. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Umek, Eva, 2006: Kranjska kmetijska družba 1767–1787. *Arhivi* 29/1. 1–34.
- Uršič, Milena, 1975: *Jožef Kalasanc Erberg in njegov Poskus osnutka za literarno zgodovino Kranjske*. Ljubljana: SAZU.
- Vidmar, Luka, 2008: »Ad usum publicum destinata«: o javnem značaju Semeniške knjižnice v Ljubljani. *Zgodovinski časopis* 62/1–2. 187–202.
- Vidmar, Luka, 2012: Prepovedane knjige na Kranjskem od indeksa Pavla IV. (1559) do indeksa Pija VI. (1786): libri prohibiti v Semeniški knjižnici. Juvan, Marko (ur.): *Svetovne književnosti in obrobja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (Studia litteraria). 233–262.
- Vidmar, Luka, 2013: Požiga protestantskih knjig v Ljubljani leta 1600 in 1601: med zgodovino in mitom. *Kronika* 61/2. 189–216.
- Vidmar, Luka, 2015: Knjižnica Žige Zoisa kot žarišče slovenskega kulturnega nacionalizma. *Knjižnica* 59/3. 33–46.
- Vidmar, Luka, 2018: Avtorji in bralci prepovedanih knjig na Slovenskem v zgodnjem novem veku: libri prohibiti iz zbirke Narodne in univerzitetne knjižnice/Authors and Readers of Banned Books in Slovenian Lands in the Early Modern Age: Libri Prohibiti from the National and University Library Collection. Kocjan, Urša (ur.): *In vendar so jih brali: prepovedane knjige na Slovenskem v zgodnjem novem veku iz zbirke Narodne in univerzitetne knjižnice/And Yet They Read Them: Banned Books in Slovenia in the Early Modern Age from the National and University Library Collection*. Ljubljana: NUK. 9–59.
- Vidmar, Luka, 2019: Ferrante Pallavicino in Carniola. Bouchard, François in Farinelli, Patrizia (ur.): *Les Régions slovènes entre XVIII^e et XIX^e siècles: Plurilinguisme et transferts culturels à la frontière entre empire des Habsbourg et Venise*. Paris: Le Manuscrit. 263–286.
- Žargi, Matija, 2002: Auerspergov knežji dvorec v Ljubljani. Lozar Štamcar, Maja in Žvanut, Maja (ur.): *Theatrum vitae et mortis humanae: Prizorišče človeškega življenja in smrti: podobe iz 17. stoletja na Slovenskem/The Theatre of Human Life and Death: Images from the Seventeenth Century in Slovenia: razprave*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije. 277–307.
- Žvanut, Maja, 1987: Knjižnice na Kranjskem v 16. stoletju. *Zgodovinski časopis* 41/2. 277–288.
- Žvanut, Maja, 1994: *Od viteza do gospoda*. Ljubljana: Viharnik, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Ilustracije

1. Kapucinska knjižnica v Krškem, danes del Valvasorjeve knjižnice Krško. Foto: Luka Vidmar.
2. Knjižnica Petra Pavla Glavarja v beneficijski hiši v Komendi. Foto: Luka Vidmar.
3. Semeniška knjižnica v Bogoslovnem semenišču v Ljubljani. Foto: Luka Vidmar.

Libraries in the Slovenian Lands in the Early Modern Age

The paper examines libraries in the Slovenian lands between the late fifteenth and the early nineteenth centuries with regard to their types (ecclesiastical, private and public libraries) and subtypes (e.g., libraries of the mendicant orders, castle and aristocratic libraries, public scholarly libraries). It presents the development, size, inner arrangement, language structure, users, significance and current state of the most important libraries.

Key words: libraries, books, print, Humanism, Reformation, Baroque, Enlightenment